

„... lubatakse anda nii, et püssirauad lume sees särisevad.“

Sõjakontrollpunktid Vabadussõja ajal. Kirjade tsenseerimisel saadud teated

Tiit Noormets*

■ 5. jaanuaril 1919 andis polkovnik Laidoner „Vägede ülemjuhataja sundusliku määruse“ sõjatsensuuri kehtestamise kohta Eesti Vabariigis: „Kõik ajalehtede, ajakirjade, raamatute, brohüüride, lendlehtede jne. artiklid ja sõnumid, mis sõjaväe, tema üksikute osade ja asutuste kohta käivad, ehk eneses sisaldavad teateid sõjavõimude, üksikute sõjaväeosade ja sõjaväes teenivate ülemuste, ametnike ja reateenijate tegevuse kohta, kas otsekohele ehk kautsel teel, tulevad enne avaldamist läbivaatamiseks saata Sõjaväe Operatiiv-Staapi.“¹

Sellele lisati veel nii sõjaväelaste kui ka eraisikute kirjavahetuse kontroll ning kogu selle laiaulatusliku töö teostamiseks asutati Operatiivstaabi (hilisema nimetusega Kindralstaabi Valitsus) algul maakuulamise² osakonna ja hiljem trükitööde sõjakontrolli jaoskonna alluvuses terve rida sõjakontrollpunkte. Nende koosseisuks määrati: punkti ülem (ohvitser või ametnik), kolm kontrolööri (ohvitserid, ametnikud või sõdurid) ja noorem-kirjutaja. Vabadussõja ajal, asutatuna erinevatel aegadel, tegutsesid Tallinna, Tartu, Valga, Võru, Narva, Kuresaare, Pärnu, Rakvere ja Viljandi punktid. Näiteks Pärnu sõjakontrollpunkti ülem nimetati ametisse 27. jaanuaril ja kinnitati, koos kahe kontrolöoriga, Operatiivstaabi päevakäsus nr. 13 12. veebruaril 1919.

Operatiivstaabi ülem alampolkovnik Soots andis 12. jaanuaril 1919 „Juhatuskirja sõjatsensuurile“, mille järgi olid ülesanneteks:

„Järelvalvamine, et trükki ei pääseks:

1. Teated meie ja liitlaste vägede arvu, koosseisu, asupaiga ja varustamise kohta, peale nende teadete, mis Ülemjuhataja ja Operatiiv-Staabi poolt avaldamiseks on antud.
2. Teated vägede liikumise kohta.
3. Vägede tegevuse kavatsused.
4. Väeosade tegevuse kirjeldustes meie väeosade nimede nimetamine.
5. Valeteaded sõjategevuse kohta.
6. Teated toidu ja varustuse tagavarade kohta.
7. Teated raudtee veoabinõude, telefoni ja telegrafi võrgu kohta ja üleüldse raudtee korralduse kohta.
8. Teated, mis üleüldise meeleolu peale halvavat mõju võiksid avaldada.“³

* Tiit Noormets (1959), peaspetsialist-teadur, Eesti Rahvusarhiiv, teadus- ja publitseerimisosakond, Maneeži 4, Tallinn 10110, tiit.noormets@ra.ee

¹ RA, ERA.496.1.3, l. 7.

² Maakuulamine – sõjaväeluure, teadete kogumine – sõjaväe vastuluure (tegutses tollal ka väljaspool sõjaväge, Kaitsepolitsei asutati alles pärast Vabadussõda).

³ RA, ERA.496.1.3, l. 4.

Selline sõjatsensuur oli Esimese ilmasõja ajal sõdivates riikides üldlevinud, postitsensuur on aga tõenäoliselt sama vana kui postiteenistus ning seda on rakendatud nii sõja- kui rahuajal. Kui Inglismaal asutati 1657. aastal General Post Office, siis varsti loodi selle koosseisus salaosakond esialgu kodeeritud kirjade avamiseks. 18. sajandil, Ameerika revolutsiooni eel toimetasid britid juba üldiselt Põhja-Ameerika kolooniate vahelise posti kontrollimisel. Esimese ilmasõja järel tegutses postitsensuur edasi nii sõdivates riikides, nagu Eesti Vabadussõja ajal, kui ka mõnel pool mujal (näiteks 1919. aastal Austrias, Belgias, Kanadas, Saksamaal).⁴

Telegrammide ja kirjade kontrollimise alal määras eelnimetatud juhatuskiri: „Kontrolööride otsekoheseks ülesandeks on kirjadest teadete otsimine. a) mis sisaldavad sõjasaladusi b) sõjaväelisi kuritegusid (väejuoksikud, kunstlikult kõrvalehoidmine väeteenistusest, sõdurite omavoli tarvitamine eraisikute vastu, riigivaranduse vargus ja raiskamine) c) kommunistlist agitatsiooni d) äraandmist e) sõjategevuse halvamist f) riigikorra kukutamise plaanisid j.n.e.

Kõigist neist juhtumistest tuleb otsekohe teada anda kohalikku teadete kogumise punkti ja tähtsamatest juhtumistest viibimata trükitööde sõjakontroll jaoskonna ülemale chifreeritud telegraferida.

Kirjade ja telegrammi kontroleerimisel tuleb avalikuks palju väärnähtusid, mis riigihuvisid ehk sõjategevust puudutavad (spekulatsioon, salaviinapõletamine, ametnike kuritegevus, kavatsetavad kriminaalsed kuritööd j.n.e.). Neist juhtumistest on punkti ülemal, nagu igal riigi kodanikul, õigus ja kohus sellekohasele ametivõimule teada anda.“⁵

Seejärel laiendati punktide ülesandeid veelgi, kui Operatiivstaabi trükitööde sõjakontrolli ülem saatis 27. veebruaril 1919 telegrammilise ettekirjutuse koostada kirjade kontrollimise põhjal ja saata talle iganädalaselt ülevaatlikud teated nii sõjaväljalt kui ka seljatagusest, meeolude ja üldiste olude kohta. Need dokumendid sisaldavad väärtuslikku teavet Vabadussõja ajaloo kohta ning nende tutvustamiseks publitseerime siin valimiku Pärnu punkti teadetest (viimased olid üldiselt teiste punktide teadetest mahukamad ja põhjalikumad). Pärnu kontrollitud rahvaväelaste kirjad tulid peamiselt Pärnumaal formeeritud 6. ja 9. jalaväepolgust.⁶

Punktide dokumentatsioon, sealhulgas ka teated, on säilinud ainult osaliselt.⁷

Teated Pärnu Sõja Kontroll-punktist (1. märtsist kuni 8. märtsini 1919).

1. Sõjaväljalt

Meeleolu – kirjade järele otsustades üleüldiselt hea, kohati aga keskmine. Leidub sõdurite kirju, milledest paistab välja tüdimus pikalevenivast sõjast. Terves reas kirjes annavad sõdurid kodustele nõu samme astuda nende vabastamiseks sõjaväest, perekondlilisel põhjusil. Teistes jälle loodetakse, et sõda kevadeks tingimata lõppenud on, kuna suurt lootust pannakse uue sõja-tehnilise varustuse peale, mis lähemal ajal liinile⁸ ilmuma pidavat. Paljus Lõuna-õhtu väerinnalt tulevaist kirjeist läheb läbi rahulolematuse joon, mis on väljakutsutud määrusega sõjaväejuoksikutele mitte palka maksta. Kirjutakse kodu ja tuuakse ette põhjuseid, mille tõttu nemad sõjategevuse algul vähemaks ehk pike-

⁴ Eesti sõjatsensuuri ja selle tegevusest johtuvate probleemide kohta: R. Rosenthal. Kord ja kohus. Eesti sõjaväejuhtkond Vabadussõja-aegses sisepoliitikas, Tallinn, 2019.

⁵ RA, ERA.496.1.32, l. 7p.

⁶ Eesti rahvaväe 9. jalaväe polk 16. jaanuarist 1919–1. jaanuarini 1921 (korraldanud alamkapten Tuisk, alamkapten Tomson ja alamkapten Maasik), Tallinn 1921; J. Maide, E. Valdin, 6. jalaväepolk Vabadussõjas 1918–1920, Tallinn, 1938.

⁷ RA, ERA.496 „Kindralstaap“ (allarhiiv „Trükitööde sõjakontrollpunktid“) ja RA, ERA.496.2.17 „Sõjakontrollpunktide teated 1919–1920“ (üksikdokumente leidub ka Sõjavägede Staabi, diviisistaapide ja Vabadussõja Ajaloo Komitee fondides).

⁸ Liin – väeliin, rinne.

maks ajaks väeosast ära jäävad, nagu riiete ja jalanõude järele minnes, haiguste ning perekondlilisel põhjusil, ja sellepeale vaatamata jooksikute nimekirja sattusid. Nüüd aga, kui korralikud sõdurid, kes ühes teistega võitlevad, ei leia nemad põhjust, miks ka nüüd neile palka ei maksta, kuna ilma rahata, arusaadavalt, võimata läbisaada on. Kirjade järele otsustades on sarnaseid jooksikuiks loetud sõdurid kaunis palju ja nende terav vahekord teistega, kes hiljem liinile tulnud ja palka saavad, mõjub halvavalt üldlase meeleolu peale. Veel leidub kirjes palju kaebtusi sama puuduse üle. Siiski, suurema jao kirjade järele otsustades on sõdurite meeleolu hea ja paistab välja selge sõjasihist arusaamine.

Toitlus. Toitlusega ollakse rahul, kuid korduvad kaebtused leiva headuse üle. On silmapuutunud ütelsusi: „andku parem 1 ½ asemel nael⁹, kuid puhast leiba“. Palju kaebtusi kuuldu mõne aine puuduse üle, nagu seebi ja suhkru, aga iseäranis teravalt tundub tubaka puudus. Tehakse kodustele ülesandeks viimast iga hinna eest muretseda, ilma milleta liinil olemine väga raske on.

Riided. Riiete ja jalanõude üle ei ole viimasel nädalal kaebtusi juhtunud leidma, millest oletada võib, et need enam-vähem rahuloldavad on. Küll aga kaebatakse, et sagedate lahingute tõttu pesu vahetamine liig pikale venib, kuna ka pesupesemine suure raskusega ühendatud on.

Meie seisukohtade ülesandmine kirjades on märksa harvemaks jäänud.

2. Seljatagusest

Liinile minevaid kirje tsenseerides võib oletada, et seljatagune püüab liinile kõigi võimalusega abiks olla. Muidugi tuleb ka juhtumisi ette, et sõja otstarbe ja edasipidamise üle arusaamine puudub. Näit. tuuakse ette, et vaenlane Eesti piiridest väljas olla ja Lätimaale tungimine ülekohtus olla. Korduvad kaebtused tööjõu äraoleku üle, iseäranis maalt adresseritavis kirjes, ja oodatakse peatset sõja lõppu. Ka leidub kirje vaenulise meeleoluga praeguse korra vastu, mis Teadete kogumise punkti korralduseks edasi antud on.

3. Teated väljamaalt ja väljamaale.

Väljamaalt tulevad ja sinna minevad kirjad käsivad endist viisi puhast ärilisi ja perekondlisi küsimusi.

Pärnus

8. Märtsil 1919

Pärnu S.K.P. Ülem

lipnik A. Tammann

RA, ERA.496.2.17, l. 19–20.

Teated Pärnu Sõja Kontroll-punktist 26. aprillist kuni 3. maini 1919

1. Sõjaväljalt

Meeleolu. Kogumuljet sõdurite meeleolust Lõuna-õhtu väerinnal on raske tähendada, sest viimane on isesugune nii ühes kui teises väeosas, ja on rippuv teataval määral ka väeosa seisukohast.¹⁰ Ei või salata, et peale Ruhja langemist meeleolu, mis iseenesest juba keskmine oli, kaunis madalale langes. Kuid sellejuurde leidis ka kirje, kus asja peale külmaverelisemalt vaadati ja lootust avaldati, et see kaotus kõige lähemal ajal likvideeritakse. Pea süü anti osalise vendlustusele, mis enne enamlaste

⁹ Nael = 410 grammi.

¹⁰ S. t. väeosa asukohast rindel ja sealsest sõjalisest olukorrast.

pealetungimist ette tuli ja mida vaenlase initsiatiivi järele toimetati. Et post sõjaväljalt hiljaksjäämisega tuleb, siis ei ole kirje, mis peale Ruhja tagasivõtmist kirjutud, veel kontroll-punkti jõudnud. Muidugi võib oletada, et meeleolu viimiste päevade sündmuste tõttu märksa paranenud on.

Ka Asutava Kogu tegevusele ei kingita vähe tähelepanekut. Sõdurite kirjes, kes Asutava Kogu peale suuri lootusi panivad, tundub mingisugune pettumuse toon. Arusaadav, et siin muidugi sõja lõpu küsimus peaosa mängib ja viimast küsimust ka peaausjalikult vähem arusaaja element arutab. Üks sõdur tõendab isegi, et kui Asutav Kogu mitte kõige lähemal ajal sõja lõpetamisele ei asu, siis nemad ise tee leiavad kuidas seda teha.

Ülendavalt mõjus sõdurite meeleolu peale pühade pakkide saatmine, mida organiseeris seljatagune. Viimast tõendab kirjavahetus mis paljude pakisaatjate ja saajate vahel tekkinud, niisama kiitvalt kirjutakse sellest ka kodu.

Toitus. Toitluse küsimus meie sõjaväes paistab üleüldiselt rahuldav olema, sest kirje, kus söögi üle nurinat avaldakse on vähe, kuna rõhuv enamus toitlus oludega täiesti rahul on. Tubaka puudus on muidugi endiselt äärmiselt terav.

Riided. Nii riietest kui ka saabastest on vähe kirjes juttu tehtud.

Meie seisukohtade ülesandmine kirjades on viimaste päevade sündmuste¹¹ tõttu veidi suurenenud, kuid võib arusaada, et kohanimetustega kaunis ettevaatlik püütakse olla.

2. Seljatagusest

Seljataguse meeleolu kohta võib üleüldiselt joonis sedasama tähendada mis sõdurite meeleolu kohta. Tuntav närvilikkus peale Ruhja langemist on nüüd mööda. Ainult maalt on mitmed kirjad sõjaväljale saadetud, kus sõduri naine oma meeleheitlisest seisukorrast töö-jõu puudusel räägib. On ka mitmed telegrammid sõjaväljale saadetud, kus sõduri naine meest kodu palub majapidamist korraldama.

Viimastele olid ka vallavalitsused tunnistused väljaannud, et nimetatud naisterahvas tõesti ainukene hing talu peal on.

3. Teated väljamaale

Kirjad väljamaale käsitasid puht-perekondlisi ja ärilisi küsimusi.

Pärnus

3. mail 1919

[Sõja Kontroll-punkt]¹² ülem

lipnik Tammann

RA, ERA.496.2.17, l. 69–70.

Teated Pärnu Sõjakontroll-punktist 3. maist – 10. maini 1919

1. Sõjaväljalt

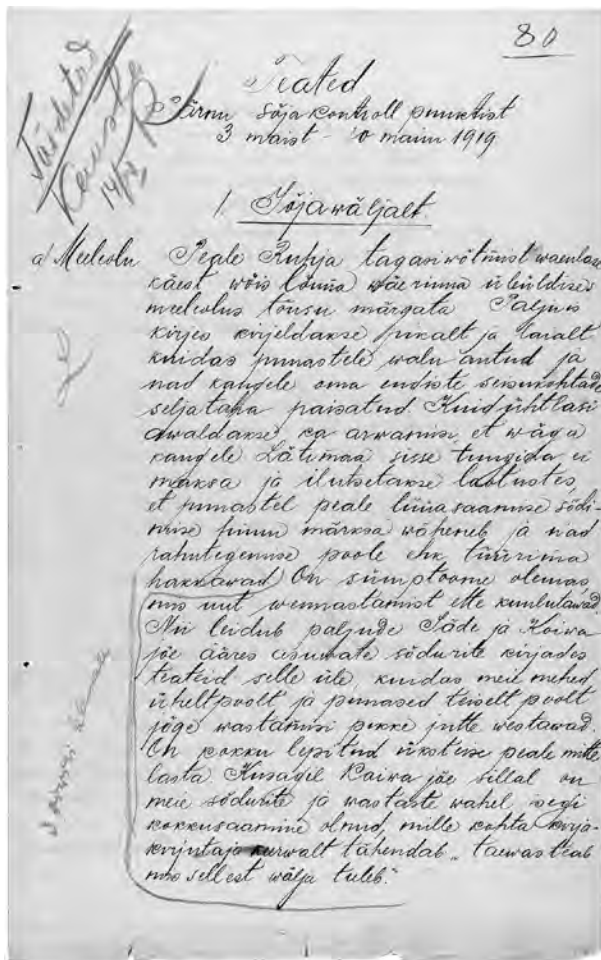
Meeleolu.

Peale Ruhja tagasivõtmist vaenlase käest võis lõuna väerinna üleüldises meeleolus tõusu märgata. Paljuis kirjes kirjeldakse pikalt ja laialt kuidas punastele valu antud ja nad kaugele oma endiste sei-

---

¹¹ Eesti rahvaväe Salatsi ja Säde jõe pealetungioperatsioon 30. aprillist 3. maini 1919.

¹² Tempel.

Teade 10.05.1919. RA, ERA.496.2.17.80

Toitus.

Söögiga ollakse lõuna väerinna sõjaväe osades enam-vähem rahul, kirjutatakse tihti sellest isegi kiitvalt, väljaarvatud ainult 3. diviisi tagavara bataljon, kust tulevais kirjes alatasa kaebtusi leidub haganase leiva üle.

Riided.

6. polgu sõdurite kirjeis kaebatakse sagedasti Ruhja mahajätmise juures vaenlase kätte jäänud kehakatte, peaaesjalikult soojade riiete üle, mis taganemisel, kui asjatu koorem, ära heidetud, kuid troostitakse end ühtlasi sellega, et nüüd, kevadel, sooje riideid enam tarvis pole. Siiski üleüldistada neid kaebusi 6. polgu kohta ei või. Tulevad nad nähtavasti üksikute vaenlaselt rohkem kannatada saanud rühmituste poolt. Jalanõude kohta on leidunud üksikuid kaebusi Pärnu Kaitse bataljonist.

Meie seisukohtade ülesandmine kirjades tuleb ikkagi veel ette, milledest suurem osa hiljem asutatud väeosade peale langeb.

2. Seljatagune

elab sealt tulevate kirjade järele otsustades raskeid aegu üle. On alanud peale kibe põllutöö, mis selleläbi, et vesise sügise tõttu osa põldusi sügisel üleskündmata jäi, nüüd sedajagu tööjõudu roh-

sukohtade seljataha paisatud. Kuid ühtlasi avaldakse ka arvamisi, et väga kaugele Lätimaa sisse tungida ei maksa ja ilutsetakse lootustes, et punastel peale lüüasaamise sõdimise himu märksa väheneb ja nad rahutegemise poole ehk tüürima hakkavad. On sümptoome olemas, mis uut venenastamist ette kuulutavad. Nii leidub paljude Säde ja Koiva jõe ääres asuvate sõdurite kirjades teateid selle üle, kuidas meie mehed üheltpoolt ja punased teiselt poolt jõge vastamisi pikke jutte vestavad. On kokku lepitud üksteise peale mitte lasta. Kusagil Koiva jõe sillal on meie sõdurite ja vastaste vahel isegi kokkusaamine olnud, mille kohta kirjajirjutaja kurvalt tähendab „taevas teab mis sellest välja tuleb“.

Paljus kirjes avaldub rõhuv mure kodu ja koduste eest. Kurdetakse, kes aitab raukadel ja naistel põllul harida ja puuduva viljaseemne muretseda. „Küll tahaks koju tulla“ kirjutab keegi sõdur ja see toon käib enamiste kõigist kirjest punase joonena läbi. Kuid siiski, suurem hulk kirja kirjutajaist mõistab, et selle soovi täideminematus saatuslikust paratamatusest tingitud ja lepib allaheltilikult oleva seisukorraga.

kem nõuab. Kuid puuduvad mehed, puudub tarviline arv hobuseid. Paljudel pole ka külviks tarvisminevat seemet tagavaraks. Sellest siis ka need igapäev väeosadesse saadetakvad telegrammid sõdurite, peasjalikult talupidajate kojulaskmise palvetega. Maata inimesed vaevlevad leivaküsimusega, kaebates, et toiduaineid pea kusagilt osta ei saa, ehk kui kusagilt midagi leidub, siis jälle hinnad üle jõu käivad. Oodatakse Asutavalt Kogult oma maa lapikest. Igatsetakse sõja lõppu ja ollakse vihased nende peale, kes nurjatult selle sõja meile peale sundinud.

Pärnus

10. mail 1919

[Sõja Kontroll-punkt] ülem
lipnik Tammann

RA, ERA.496.2.17, l. 80–81.

Teated Pärnu Sõja Kontroll-punktist 15. juunist kuni 21. juunini 1919

1. Sõjaväljalt

Meeleolu

Et saada pilti praegusest sõjaväe meeleolust, selleks ei ole tarvis muud, kui lasta järgneda väljavõteted sõdurite kirjest. Nii kirjutavad:

9. polgu side komando sõdur Helmar Rauks:

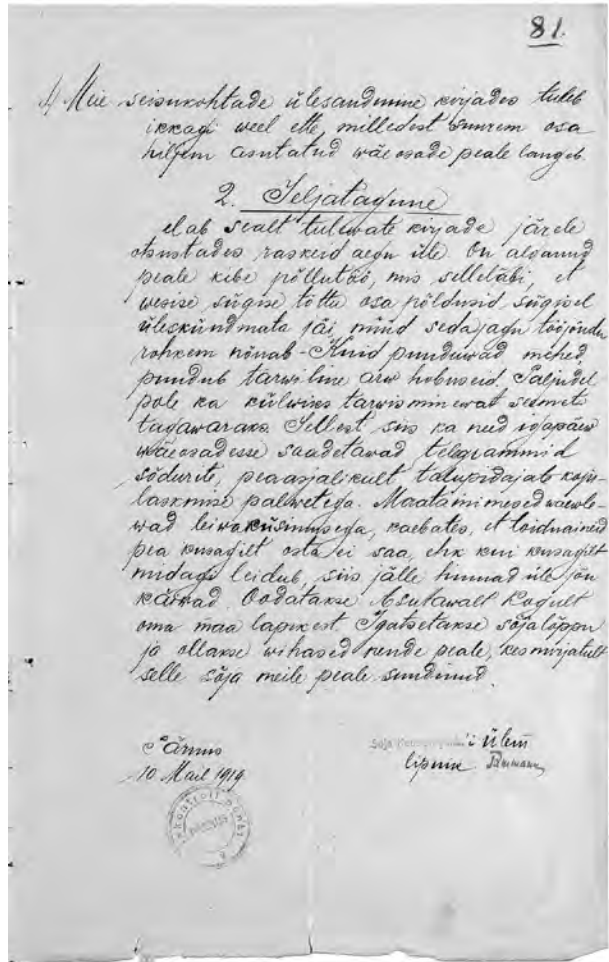
Pidime Riiga minema ühe jutiga suviste pühadeks, kuid teepeal sattusime veel haruldaste kollanokkadega kokku: need on parunid. Vaat neid just tore on kolkida. Toodi siin mitu tükki Lemsalu kinni, kus nad jalapealt maha lastakse. Nii kui nii meie enne ei jäta, kuni nad viimaseni hävitud saavad.

9. polgu 7. roodu sõdur P:

Nüüd tuleb meil löök meie parunitega. Nüüd tahan mina võidelda oma vabaduse eest, sest nüüd on meil tõsise vaenlasega tegemist, keda meie kuulid peavad tabama. Kes meist langeb, on oma kohust täitnud ja tänulik isamaa saab teda mäletama. Armas ema, kui ehk saatuse loos minu peale langeb, siis ära nuta ega kurvasta mitte minu pärast, sest mina olen oma eesmärgile jõudnud ja oma piinajate vastu võideldes langenud.

Üks sama polgu ja roodu 3. rühma sõdur:

Nüüd meie just teame, kelle vastu meie sõdime, et parunite vastu. Ühe võtsid meie mehed vangi ja kohe lasksid maha, sest meie programm on seoke, et meie neid vangi ei võta, vaid kohe tapame ära, sest nemad on kõik parunid, kõik nende ülemad ja väejuhatajad.

Teade 10.05.1919. RA, ERA.496.2.17.81

3. div[üisi] tagavara bataljoni sõdur:

Tarvis enne Pärnu aadelist klaariks teha ja siis, kui töö valmis ära sõita. Ootame pikisilmi, millal saaks neid pooma hakata. Aga tund ei tule ega tule, aeg läheb oodates igavaks. Ei tea, kas peab ise ilma käsuta peale hakkama või mis peab tegema.

6. polgu 8. roodu sõdur M. Kalt:

Meil on praegu sakslastega võitlus käes – tahavad meie Eestimaad oma alla võtta, aga ei tea, kas see neil õnneks läheb, nad peaks ikka meile ka alla vanduma. Ja kui kodu ka mõne mõisniku näete, tuleb kohe jalapealt maha tappa, sellepärast, et nemad on meie verd mitusada astat imenud. Aga nüüd on see aeg, et nad peaks meie käpa alla andma ja niisama tööd tegema ja maksud maksma.

Muidugi on ka vähem sõjakaid kirjasid, millede kirjutajad heameelega oleksid näinud, et landesvehri jant liitriikide abil ilma uue verevalamiseta oleks lõppenud. Kuid saadakse väga hästi aru, et see ainult siis oleks võinud sündida, kui sakslased endid Baltimaalt koristanud oleksid. Näituseks kirjutab 6. polgu 11. roodu sõdur H. Tomberg:

Kui rahuläbirääkimisest midagi välja ei tule, siis ta võib alles hirmsaks minna. Kui asi korraliku rahuga lõpeb, siis on meie väed sunnitud Lätimaalt väljaminema, niisama ka saksa omad. Oli kuulda, et väljamaa riigid aitavad Lätimaal korra jalule seadida. Noh, see oleks kõige parem, siis poleks siit Läti poolt midagi karta, mingisugust vaenlast. Siis saaks meie, vanemad mehed, tingimata koju oma majandusliste tööde juure. Loodan, et nii ka lõpeb.

Mõistetakse, et võitlus parunitega palju verisem saab olema, kui seniaegse vastasega.

6. polgu 2. bat[aljoni] kuulipildujate komandost kirjutab keegi:

Sõitsime jälle uue vaenlase vastu sõdima. Need on teatud parunid, no nendega on jälle tegemist. Pole nii kui enamlastega. Sõda käib niisama, kui vana sõja aeg.¹³ Isegi aeroplanid on neil olemas. Ja sama polgu 8. roodu sõdur Vallapson teatab: Mehed, kes sellest lahingust osa võtsid, rääkisid, et ei ole enam punased, sest need laskivad ainult ühest suurtükist. Neil on aga kõik 6–8 tollilised ja lasevad nii otse, et meie mehed päris imestavad.¹⁴

Eestlaste ja lätlaste vahekorda puudutatakse kirjes sagedasti. Nii kirjutab 9. polgu 7. roodu sõdur A. Reedik: Enamlastega meil enam suurt nosimist ei ole. Tihti saab mõnes talus üksipäini käidud, kus 3–4 meest majas on, kellega Heinaste all vastastikku lahinguid lõime, kuid nüüd sööme seltsis ühe laua juures. Meil vihavaenu üksteise vastu enam ei ole. Siiaaale nad arvasid, et meie parunitega ühes töötame, kuid nüüd nad hakkavad juba arusaama. Teine sama roodu sõdur kirjutab: Lätlased kahjatsevad, et nad meie vastu sõdisid. Nemad aga mõtelnud, et meie niisama parunite vägi oleme, aga nüüd näevad küll, et meil kümme korda parem programm on, kui neil nende programm oli. Igapäev tapeti neil koledasti maha ja riisusid kõik kraami ära.¹⁵ Siis kirjutab veel üks sama polgu mees: Lätlased on nüüd eestlaste vastu ka hästi lahked. Näevad juba ära, et meie sugugi parunite eest ei sõdi, vaid nende vastu. Kuid leidub ka kirje, kus lätlaste vaenulikkusest, või õigemini nende vastutulematusest räägitakse. Ei tahetavat müüa meie sõduritele toiduaineid, või kui müüdat, siis nõutavat nende eest võimata kõrget hinda. On juhtumisi olnud, kus meie sõdurid müüjalt kauba endi poolt määratud hinna eest ära on võtnud. Nähtavasti tekib see vastutulematust paljudel juhtumistel sellest, et lätlastel tihti tõepoolest enestelgi midagi pole, veel vähem siis teistele andmiseks jatkub.

Toitlus.

Söögiga ollakse neis paikades, kus sõduritel võimalus sellele kõrvalt lisa juure muretseda või kodust pakkisi järele saada, rahul, muidu kaebatakse aga sagedasti leiva nappuse ja supi mitteküllalt hääolemise üle. Nii kirjutab 9. polgu 8. roodu sõdur E. Tilk: Söök on meil õige halb ja juure osta ka

¹³ Kirjutaja peab silmas möödunud ilmasõja võitlusi.

¹⁴ 152 kuni 203 mm kaliibriga raskesuurtükid, otse – täpselt.

¹⁵ S. t. Läti Sotsialistlikus Nõukogude Vabariigis.

ei saa – kõik on nii hirmus kallis. Sama polgu 3. roodu sõdur H. E. teatab: Süüa saab oma raha eest. Kroonu söök on kehva, sellepärast oleks nälga jäänud. Üks 9. polgu tööroodu mees kirjutab aga Heinastest: Süüa saab praegu päris hästi. Saata pole praegu tarvis midagi, sest siin on praegu kõike küll: leiba, liha, võid, suitsuräimi, kalu, heeringaid. 3. Div[iisi] tagavara bataljonist kirjutab keegi: Ainult see on see viga, et söök on halb – peab oma viimase kopika sinna ära ohverdama, ja teine tähendab, et söök nii vilets on, et ei maksa rääkida. Sama sõjaväeosa komandandi komando sõdur M. leiab, et „toit on kui koeralake, igapäev on kalasupp, nii vesine, et ei taha süüa. Hea on, et meil omast käest süüa on, pole häda“. Kuid leidub ka kirje, kus söögi kohta täit rahulolemist avaldatakse. Nii kirjutab 6. polgu 8. roodu sõdur Põlla: Söök läheb päris korda, ei või laita. Enne oli küll söök halb, aga nüüd sellest saadik, kui Inglismaalt saadeti – seitsaadik läks paremaks. Kaebatakse palju tubaka nälja üle.

Riided.

Riiete ja jalanõude puuduse üle on puutunud silma kaebtusi kaunis tihti. Kaebatakse enamasti leplikus toonis, paludes saata järele puuduvat kehakatet kodust. Näiteks kirjutab üks 9. polgu 5. roodu sõdur: Saapad on päris lagund, käin palja jalu. Püksid on ka lagund; nende pärast mull kedagi ei ole, sest need ma lasen laguneda, siis hakkab valge pükstega käima. Praegu on elu heaste, ainult palja jalu ... Sama polgu 8. roodu sõdur Pöder teatab koju: Püksid on päris otsas. Palun, kui võimalik on, muretsege minule püksid ja saatke pakiga järele. Kroonul ei ole püksta anda, olen aluspükstega. Muidu on elu päris hea ... Lugesin kirje sarnaste alandlike kaebustega oma puuduste üle, kus juures veel võimalikuks leitakse elu heaks kiita, tekib mulje, et meie sõdurites sõjaparatamatuse äratunne tõesti nõnda sügavale juurdunud, et nad valmis heitlema vaenlasega kas või palja jalu ja ilma püksata.

Meie seisukohtade ülesandmisi kirjes tuleb ikkagi ette, kuid mitte just väga suurel määral. Enamatel juhtumistel kirjutatakse kohtadest, kust läbi mindud, kuna sõjaväe osa seisukoha äratähendamisi harvem leidub.

2. Seljatagune

Maalt tulevais kirjes kaebatakse, nagu varemalki, tööjõu puuduse üle ja ollakse iseäranis mures kätte jõudva heinaaja pärast. Seeme olla maas, paiguti olla põldu, osalt seemne, osalt tööjõu puudusel, tühjaks jäänud. Leiva puudus andvat ennast mitmel pool tunda, iseäranis aga maata inimeste juures. Olla palju viina tegijaid, kes seda puudust veel suurendavat, või õigem, just selle põhjuseks olevat. Ka soola puudus olla sagedane nähtus. Linnas olevat mõnes kohas soola küll saada, kuid nõutavat 60 marka puudast¹⁶, missugune hind suuremal jaol ostjatel üle jõu käivat. Soovitakse jõudu liinil olejatele parunitele ja junkrutele lõpuliku hoobi andmiseks. See oleks üleüldistes joontes maalt tulevate kirjade sisu lühikene kokkuvõte.

Sindi vabrikust kirjutab keegi Hendriksmann oma soomusrongil teenivale pojale: Poeg, sinu raha on kõik ära raisatud toidu ostmise juure. Mina tahtsin küll töösse minna, aga ei võetud ja kõik toidukraam läheb igapäev kallimaks ja papa teenib üksipäinis ja saab 5 rubla¹⁷ päevas...

Linnakirjest teeni[vad] iseäralist tähelepanu viimasel ajal sakste omad. Neis avaldub seniajani tagasihoitud, kuid nüüd vägise esile tungiv rahulolematuse Eestiga sellel kujul, nagu ta praegu olemas. Marie Hion Pärnust kirjutab Saksamaale rittermeister Graf Zeppelinile: Tänase Jumalat, et Teie me juures ei ole. Elu siin on võimata raske. Fr. Grimm siitsamast kirjutab Tallinna Väike Pärnu maanteele nr. 19b H. Hammerbeck'ile: See oli suurem rumalus minu elus, et detsembris Riiaist lahkusin ... Siia ei pea teie nüüd ega hiljem tulema, sest ka mina ei jää siia kauaks enam. Ma ei

¹⁶ Puud = 16,4 kilogrammi.

¹⁷ Eesti Vabariigis käibised tollases rahamärkide puuduse tingimustes muu hulgas ka Saksa okupatsioonivõimude idarubla ja mitmesugused Venemaa rublad.

või teile kõike mitte jutustada, aga ma loodan, et teile sellest küllalt on, kui ütlen, et elu siin välja-kannatamata on. Olen siit äraminemiseks samme astunud, kuid praegu on alles kõik tume ... Kui imelik: Pärnus elavad sakslased ei kannata enam siinset elu välja, aga Riias olev bankiir Rodde, kes varem aegil jala teekonnast vast undki ei näinud, võtab pika ja väsitava Pärnu reisi jalgsi ette, paneb oma elu väikese paadiga üle mere lahe sõites kaalu peale, et aga oma armsasse Pärnu jõuda ja kinnitab, et kui teda siia mitte sisse poleks lastud, et ta siis omale kuuli päha oleks kihutanud. Kust niisugused üksteisele ristvastukäivad arusaamised meie riigitraude sakslaste juures?

Pärnus

22. juunil 1919. a.

Pärnu Sõja Kontroll-punkti ülema k.t.

Kontr[olör] Lekstein

RA, ERA.496.2.17, l. 140–143p.

Teated Pärnu Trükitööde Sõjakontroll-punktist ja väljavõtted kontroll-punkti päevaraamatust 21. detsemb. kuni 27. detsemb. 1919.

Meeleolu

Möödaläinud nädala jooksul sõjaväljalt, iseäranis Viru väerinnalt tulnud kirjad, sisaldasivad enamalt jaolt kirjeldusi vaenlase ägedatest pealetungimistest. Selle juures on märgata, et meie sõdurite meeleolu mitmel moel langenud paistab olema. Pea põhjused, mis seda välja kutsunud – ei paista just mitte üksi vaenlase äge kallaletungimine olema. Koguni selle vastu, kirjutavad sõdurid suure külmaveresusega vaenlase katsete üle meie väerinda läbi murda, kus juures vaenlasel ülisuured kaotused on olnud – lubatakse anda nii, et püssi rauad lumes särisevad ja pea igast kirjast võib välja lugeda, et kaitsemise mõttes meeleolu praegu ülikindel ja ka edaspidi kõikumata saab olema. Meeleolu langemine on tingitud peaasjalikult koledast külmast, mitmekuulisest vahetamata kaevikutes olemisest, kus juures tüdimus viimase piirini tõusnud näeb olema ja sõdurite rahuigatsusele suuresti hoogu on annud. Rahuvõimalus[es] on aga sõdurid kahtlema löönud.

Keegi 9. Jalav[äe] polgu mees kirjutab: Meie kõik ootame iga päev, iga tund rahu, aga seda ei saa, seda vist ei tahetagi ...

Ja just eelmine põhjus paistab sõdurite meeleolu peale halvavalt mõjunud.

Et punased väeosad mitte suure vaimustusega ja vabatahtliselt peale ei tungi, on meie meestele hästi teada. Mitmest kirjast leidub kirjeldusi selle üle, missuguste surveabinõudega enamlased oma mehi pealetungimisele saadavad.

Keegi 9. Jalav[äe] polgu mees kirjutab: Ime ongi, kuidas need räbalates inimesed jõuavad päevad otsa kange külma käes vastupanna. Meie oleme hästi riides, ei taha ka kuigi kaua väljas olla. Aga kommunist sunnib kõva käega tagand, nii et vaene punakaartlane – muud kui sure...

3. Piirivalve patal[joni] mees Arseni Nael kirjutab Pärnu J. Nael' all, Roheline tän Nr. 7 – et lätlased ööseti meie piirivalve mehi karauulis salaja tappa. Nii olla kaks meest patal[joni] 4. roodust öösel karauulis lätlaste poolt mahalastud.

Toitlus

Toitluse üle kaebdusi ei ole leidunud.

Riided

paistavad head ja korras olema, seda näitab ka ülevalolev väljavõte.

Meie seisukohtade nimetamine

Kordub.

2. Seljatagusest

Seljataguse ja väljamaa kirjadest iseäralisi joonesi ei ole leidunud. Väljamaalt, ka Amerikast, hakkavad kirjad tulema, mis kommunistlike lööksõnadega aina kubisevad ja kohaliste enamlastele adresseeritud. Kirjad on Teadete kogumise punkti saadetud. Enamjagu seljataguse kirjasi, möödäläinud nädalal, sisaldasivad aga pühade õnnesoovisi – neid on Postkontorist läbikäinud kirjade seas ligi 50%.

Telegrammide tsenseerimise juures on ilmsiks tulnud, et kohalised juudid saadavad sagedasti mingisugusi labaseid telegramme, kus palju inimeste nimesi nimetatakse, nende tervise üle järelepäritakse ja tervitakse. Võib oletada, et sarnased telegrammid mingisuguse omavahelise schiffriiga kirjutatud on.

Pärnus

28. detsemb.1919

Pärnu Sõja Kontroll-punkti ülem

Al. ltn. Tammann

RA, ERA.496.2.17, l. 614–615.